

Uttalanden om möjligheten att vid huvudförhandling i brottmål meddela beslut om förbud mot ljudupptagningar

Anmälan

I en anmälan till JO framförde Ekoredaktionen vid Sveriges Radio, genom AA, klagomål mot Södertälje tingsrätt med anledning av ett beslut att inte tillåta ljudupptagning under huvudförhandlingen i ett brottmål.

Ekoredaktionen anförde att beslutet saknade lagstöd och stod i strid med ett beslut som JO meddelat i december 1991 efter granskning av bl.a. Svea hovrätts beslut att inte tillåta ljudupptagning under rättegången om mordet på BB.

Utredning

Av infordrad utredning framgick följande. Den 6 april 2005 inleddes, med rådmannen CC som ordförande, en flera dagar lång huvudförhandling i Södertälje tingsrätts mål B 1259-04. Målet gällde misstanke om grovt vapenbrott m.m. i samband med den s.k. Hallrymningen. Enligt protokollet över förhandlingen meddelade CC, sedan det konstaterats att hinder mot huvudförhandling inte förelåg, följande beslut.

”Vittnen får inte, innan de skall höras, övervara rättegången om inte särskilda skäl talar för en annan bedömning. Sådana skäl saknas i förevarande fall. Annan ljudupptagning under rättegången än den rätten gör, är därför, till dess annat beslutas, inte tillåten från det att åklagaren påbörjar sin sakframställning. Beslutet kan inte överklagas.”

Den 4 maj 2005, under den 15:e rättegångsdagen, upphävdes förbudet mot att göra s.k. privata ljudupptagningar.

Ärendet remitterades till tingsrätten som anmodades att lämna upplysningar och yttrande över vad som framförts i anmälan till JO.

Tingsrätten (lagmannen DD) kom in med yttrande. I till yttrandet fogade upplysningar uppgav rådmannen CC i huvudsak följande.

Förbudet meddelades med stöd av 5 kap. 9 § första stycket 1 RB för att upprätthålla radiot med förbudet enligt 36 kap. 9 § RB för vittnen att övervara förhandlingen före det att de hörs.

Vad som upptagits före förbudets meddelande var endast sådant som ändå framgick av allmänt tillgängliga handlingar i målet, såsom stämningsansökningar och skriftligen avgivna inställningar till åtalet. Förbudet hävdades när samtliga vittnen, som hördes under temata som berördes före deras hörande, redan var hörda.

Det må anmärkas att möjligheten att enligt 5 kap. 9 § första stycket 4 RB i visst fall förbjuda ljudupptagning, enligt min mening bör förstås på följande sätt. Även om vittnen inte skall höras och det saknas skäl att på den grunden förbjuda ljudupptagning, kan sådan förbjudas om den som skall höras kan antas så besväras av upptagningen att den leder till men för utredningen. Härtill kan läggas att ordförandens rätt att enligt 5 kap. 9 § första stycket 1 RB meddela de föreskrifter som behövs inte kan anses begränsade genom exemplifieringarna i paragrafens följande meningar.

I ett beslut den 27 oktober 2006 anförde *chefsJO Melin* följande.

Bedömning

Under det inledande skedet av huvudförhandlingen i ett brottmål meddelade rättens ordförande, rådmannen CC, ett beslut i vilket annan ljudupptagning än rättens egen förbjöds från det att åklagaren påbörjade sin sakframställning. Förbudet kom sedan att gälla under sakframställningarna och under förhören i målet. Som skäl för beslutet angavs bl.a. att vittnen inte, om inte särskilda skäl talar för det, får övervara rättegången innan de skall höras. CC har uppgett att förbudet meddelades med stöd av 5 kap. 9 § första stycket första meningen rättegångsbalken (RB) ”för att upprätthålla radiot med förbudet i 36 kap. 9 § RB”.

Enligt 5 kap. 9 § första stycket första meningen RB ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och att meddela de föreskrifter som behövs. Han får vidare utvisa den som stör förhandlingen eller på annat sätt uppträder otillbörligt. Han får också begränsa antalet åhörare i rättssalen för att undvika trängsel. Av en år 1980 infogad fjärde mening framgår att rätten får förbjuda att annan tar upp förhör på fonetisk väg, om det kan antas att upptagningen så besväras den som hörs att det blir till men för utredningen.

Enligt 36 kap. 9 § RB får ett vittne inte vara närvarande vid förhandlingen innan förhöret med honom äger rum, om inte särskilda skäl föreligger.

Tidigare, före år 1980, kunde privata ljudupptagningar i rättssalen förbjudas endast om de störde ordningen vid förhandlingen eller innebar ett otillbörligt intrång i den. Möjligheten att meddela ett sådant förbud ansågs följa av ordförandens rätt enligt 5 kap. 9 § första stycket första meningen RB att meddela föreskrifter för att upprätthålla ordningen i rättssalen. Vad som avsågs var emellertid sådana störningar som kunde uppstå genom ljud, flyttning av mikrofoner m.m. Det ansågs däremot inte möjligt att förbjuda inspelning på grund av att en sådan var till men för utredningen eller kränkte en parts integritet. Med stöd av den nämnda bestämmelsen kunde – och kan – ljudupptagning således förbjudas för det fall att inspelningstekniken som sådan är störande (se prop. 1979/80:87 s. 5 ff.). Det var

just denna begränsning i möjligheten att förbjuda privata ljudupptagningar som utgjorde motivet till bestämmelsen i lagrummets fjärde mening som ger domstolen viss möjlighet att förbjuda inspelning också med hänsyn till intresset av en fullgod utredning.

Rättens ordförande kan således med stöd av 5 kap. 9 § första stycket första meningen förbjuda annan att göra en ljudupptagning endast på den grunden att ordningen i rättssalen störs. Det principiella förbudet för vittnen att närvara vid förhandlingen innan de skall höras bärs upp av helt andra skäl än sådana som är att hänföra till ordningen i rättssalen. CC har således inte haft stöd i lag för sitt beslut att med stöd av den nämnda bestämmelsen förbjuda annan att ta upp ljud vid huvudförhandlingen.

Möjligheten att förbjuda ljudupptagning av andra skäl än att ordningen i rättssalen störs regleras, som framgått, i 5 kap. 9 § första stycket fjärde meningen RB. CC har visserligen inte angett att det ifrågasatta beslutet fattats med stöd av denna bestämmelse. Eftersom han och DD i sina yttranden dock uppehållit sig vid bestämmelsen, finner jag anledning att något kommentera även denna.

Bestämmelsen är avsedd att ge rätten möjlighet att förbjuda ljudupptagningar som påverkar förhörspersonernas integritet och förmåga att avge en uttömmande och sanningsenlig utsaga. Det ansågs föreligga ett faktiskt behov av att kunna inskränka rätten att göra ljudupptagningar om det kan antas att sådana skulle bli till men för utredningen i målet. Vetskapen om att utsagan t.ex. kan komma att återges i radio kan inverka menligt på en förhörspersons förmåga och vilja att avge en klar och spontan berättelse (a. prop. s. 9).

I förarbetena uttalades vidare att regeln inte fick ges större räckvidd än vad som påkallades av dess syfte. Den borde kunna förhindra att de som är inblandade i rättegången påverkades av en ljudupptagning i en för utredningen negativ riktning. När det gällde personer som i tjänsten eller annars yrkesmässigt deltog i rättegången torde som regel någon begränsning av upptagningsrätten av hänsyn till dessa personer knappast bli aktuell. Förbudsregeln borde således bara avse upptagningen av förhör och alltså inte vara tillämplig på t.ex. parternas slutanföranden. Därutöver anfördes också att det kunde bli aktuellt att tillämpa den nu föreslagna regeln i ett mål där endast en av flera misstänkta eller tilltalade lagförs. Av betydelse för prövningen var då endast frågan om inspelningen var till men för utredningen i målet mot den person som för tillfället lagfördes. Däremot fick förbud inte meddelas på den grunden att en upptagning i det första målet skulle kunna försvåra utredningen i ett senare mål (a. prop. s. 10).

Som framhållits i anmälan har frågan om förbud mot ljudupptagning av vittnesförhör tidigare varit föremål för JO:s prövning. Förre chefsjustitieombudsmannen Claes Eklundh har i ett ärende angående bl.a. ljudupptagning under rättegången om mordet på BB uttalat sig i frågan (JO 1992/93 s. 26). I det ärendet framkom att Svea hovrätt, inför huvudförhandlingen,

meddelade ett generellt förbud mot ljudupptagningar av förhör och att hovrätten vid sitt ställningstagande fäste avgörande vikt vid syftet med bestämmelsen i 36 kap. 9 § RB. Claes Eklundh angav i sitt beslut bl.a. att lagtexten i 5 kap. 9 § RB inte lämnar utrymme för en generell bedömning i förväg, gjord utifrån vad rätten anser sig kunna anta om förhörspersonernas och parternas uppfattning i frågan om förbud mot ljudupptagning. Vidare ansåg han att 36 kap. 9 § RB inte kan tolkas extensivt på det sätt som domstolen hade gjort.

Jag kan, i linje med vad Claes Eklundh uttalat, konstatera att av 5 kap. 9 § första stycket fjärde meningen RB följer att ljudupptagning får förbjudas endast i det fall att det kan antas att förhörspersonen så besväras av upptagningen att det blir till men för utredningen. Bestämmelsen förutsätter således att det inför varje förhör görs en individuell prövning, dels av om upptagningen besvärar den som skall höras, dels av om detta i så fall kan bli till men för utredningen. Inte heller denna bestämmelse hade således kunnat erbjuda rättsligt stöd för det av CC fattade beslutet.

Med den kritik som ligger i vad jag nu har anfört avslutas ärendet.